

Дуброва С. В.,
викладач кафедри іноземної філології та методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ КОМПАРАТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

Анотація. У статті розглядаються особливості художнього перекладу компаративних фразеологічних одиниць. Визначено стилістичні функції та основні риси семантичної структури компаративних фразеологічних одиниць, врахування яких є обов'язковим під час художнього перекладу з мови оригіналу. Адже вони надають образності та емоційно-експресивного забарвлення мові твору, тим самим підкреслюючи особливості авторського ідіостилю.

Ключові слова: компаративні фразеологічні одиниці, художній переклад, еквівалентний переклад, безеквівалентний переклад.

Постановка проблеми. Проблема еквівалентності відтворення компаративних фразеологічних одиниць у мові оригіналу твору та мові перекладу досі залишається актуальною не лише для лінгвістів, а й для фахівців з інших сфер.

Художні тексти вирізняються особливо широким добром і характером використання мовних засобів, які підпорядковуються основним естетичним, комунікативним, впливовим завданням цих текстів – образно, емоційно, оцінно відтворювати об'єктивну дійсність через художні образи за допомогою мови [1, с.107]. До таких зображально-виражальних засобів належать компаративні фразеологічні одиниці. Оскільки компаративні фразеологізми відіграють важливу роль у лексичній системі будь-якої мови, то вивчення структурних, семантичних та стилістико-функціональних аспектів завжди було в центрі уваги багатьох науковців. Дослідженням проблеми відтворення компаративних фразеологізмів займаються: Н. Амосова (основи англійської фразеології); А. Восхевич (особливості перекладу компаративних фразеологізмів у сучасній іспанській мові); Н. Завідонова (фразеологізми як один із шляхів збагачення словникового складу англійської мови); Л. Ройзензон, С. Ройзензон (порівняльне вивчення фразеології (на матеріалі стійких компаративних зворотів східних мов)); А. Тарасова (відтворення англійських компаративних фразеологізмів в українських перекладах); А. Терент'єв (ад'єктивні компаративні фразеологічні одиниці як мовна універсалія (на матеріалі англійської мови)); О. Щепка (типологія компаративних фразеологічних одиниць в українській і російській мовах: порівняльний аспект) та ін.

Метою статті є висвітлення особливостей художнього перекладу компаративних фразеологічних одиниць.

Виклад основного матеріалу. Поширеним є твердження, що компаративні фразеологічні одиниці – стало відтворювані словосполучення, певна сукупність ознак яких характерна як для загальноживаних порівнянь, так і фразеологізмів. Порівняння застосовується художнім прийомом зіставлення персонажів, предметів, явищ, подій тощо за ознаками їх схожості, задля виявлення нових або увиразнення наявних якостей, властивостей чи рис. Фразеологізми використовуються для створення та передавання експресивності, яскравості й реалістичності зо-

бражуваного, тому вони набувають особливої естетичної значущості у мові твору.

Л. Ройзензон та С. Ройзензон вважають, що фразеологічні компаративні одиниці дають більше для порівняльної фразеології, ніж будь-які інші типи фразеологічних одиниць, оскільки в компаративних зворотах краще, прозоріше відображаються особливості життя і побуту носіїв порівнюваних мов, ніж у фразеологізмах некомпаративного типу [2, с.110].

Наприклад, у французькій мові вираз *se porter comme le Pont-Neuf*, що означає *добре почуватися, бути в хорошій формі* (буквально: почуватися як Новий міст) вживається тоді, коли співрозмовник хоче похвалитися своїм здоров'ям. Цей міст є найстарішим у Парижі, але до цих пір він знаходиться у належному стані, що й породило подібний компаративний фразеологізм.

За визначенням О. Щепки, «компаративні фразеологічні одиниці – це стійкі, відтворювані, частково або цілісно переосмислені експресивні одиниці мови, що мають формальні ознаки компаративності у вигляді порівняльних сполучників або інших порівняльних конструкцій [5].

Наприклад, фр. *Sage comme une image*. – Тихіше від води, нижче від трави (буквально: сумирний як статуя), порівняльний сполучник *comme* – як; англ. *Meek as a lamb*. – Тихіше від води, нижче від трави (буквально: лагідний, як ягня), порівняльний сполучник *as* – як.

фр. *Claire comme le jour*. – Як двічі два чотири (буквально: ясно як день), порівняльний сполучник *comme* – як; англ. *As plain as the nose on your face*. – Як двічі два чотири (буквально: ясно, як ніс на твоєму обличчі), порівняльний сполучник *as ... as* – як.

фр. *C'est comme si on chantait*. – Як об стіну горох, (буквально: це, як говорити нісенітницю), порівняльний сполучник *comme* – як; англ. *You might as well talk as to a brick wall*. – Як об стіну горох, (буквально: з таким же успіхом можна розмовляти з цегляною стіною), порівняльний сполучник *as ... as* – як.

фр. *Nager comme un fer à repasser*. – Плавати як сокира, (буквально: плавати як залізна праска), порівняльний сполучник *comme* – як; англ. *To swim like a stone*. – Плавати як сокира, (буквально: плавати як камінь), порівняльний сполучник *like* – як.

фр. *Se ressembler comme deux gouttes d'eau*. – Схожі як дві краплі води, (буквально: збігається з дослівним перекладом), порівняльний сполучник *comme* – як; англ. *As like as two peas in a pot*. – Схожі як дві краплі води, (буквально: схожі як дві горошини у стручку), порівняльний сполучник *as ... as* – як.

фр. *Maigre comme un clou*. – Худий як сірник, (буквально: гострий як гвіздок), порівняльний сполучник *comme* – як; англ. *Thin as a rake*. – Худий як сірник, (буквально: худий як граблі), порівняльний сполучник *as* – як.

фр. *Glisser sur qn comme l'eau sur les plumes d'un canard*. – Як з гуся вода, (буквально: збігається з дослівним перекладом), порівняльний сполучник *comme* – як; англ. *Like water off a duck's back*. – Як з гуся вода, (буквально: збігається з дослівним перекладом), порівняльний сполучник *like* – як.

фр. *Trembler comme une feuille*. – Тремтіти як осиковий лист, (буквально: збігається з дослівним перекладом), порівняльний сполучник *comme* – як; англ. *To shake like a leaf*. – Тремтіти як осиковий лист, (буквально: збігається з дослівним перекладом), порівняльний сполучник *like* – як.

фр. *Fumer comme un pompier*. – Палити як паровоз, (буквально: палити/диміти як пожежник), порівняльний сполучник *comme* – як; англ. *To smoke like a chimney*. – Палити як паровоз, (буквально: диміти як труба), порівняльний сполучник *like* – як.

фр. *Travailler comme un bœuf*. – Працювати як віл, (буквально: збігається з дослівним перекладом), порівняльний сполучник *comme* – як; англ. *To work like a horse*. – Працювати як віл, (буквально: працювати як кінь), порівняльний сполучник *like* – як.

Структуру компаративної фразеологічної одиниці становить поєднання таких компонентів: предмет порівняння (компарат) – образ порівняння (компаратор) – основа порівняння – показник порівняльного відношення.

Наприклад, *to read someone like a book* – бачити наскрізь;

I can read my son like a book no matter how carefully he tries to hide his feelings. (I could see him through and understand his real intentions.) – Я можу бачити наскрізь свого сина (буквально: читати свого сина як книгу), незалежно від того, наскільки ретельно він намагається приховати свої почуття (Я міг бачити його наскрізь і зрозуміти його справжні наміри).

Компарат (*my son*) – компаратор (*a book*) – основа порівняння (*I can read*) показник порівняльного відношення (*like*).

to stick/cling like a leech – пристати як п'явка;

You didn't know what she was up to? She stuck to David like a leech. – Ви не знали, що вона задумала? Вона пристала до Давида як п'явка.

Компарат (*she*) – компаратор (*a leech*) – основа порівняння (*sticked*) показник порівняльного відношення (*like*).

to take to something like a duck to water – почувати себе як риба у воді;

Although he had never been to the office before, he took to the routine like a duck to water. – Хоча він ніколи раніше не був в офісі до цього часу, він почувався як риба в воді.

Компарат (*he*) – компаратор (*a duck to water*) – основа порівняння (*took to*) показник порівняльного відношення (*like*).

За типом відношень між компарантом і компаратором їх можна поділити на:

1) порівняння, в якому компаратор – поняття нижчого семантичного класу, на відміну від компаранта;

2) порівняння, в якому компаратор – поняття вищого семантичного класу, на відміну від компаранта;

3) порівняння, в якому компарант і компаратор належать до одного семантичного рівня.

Серед дослідників немає єдиної думки щодо основи порівняння як структурного компонента компаративної фразеологічної одиниці. Одна група вчених уважає, що порівняльні фразеологізми – це однокомпонентні структури, тому вводити до їхнього складу основу порівняння немає потреби, оскільки він уже закріплений у колективній свідомості мовців і реалізується у конкретному контексті як часткова ознака [3, с. 53].

Представники іншої точки зору вважають, що основа порівняння входить до складу компаративної фрази. Так, В. Кювлієва зазначає, що основа порівняння виступає обов'язковим компонентом, а не словесним оточенням. Теоретичну суперечливість концепції необов'язкової присутності основи порівняння переконливо доводить лексикографічна практика. Відсікання лівої частини компаративної фразеологічної одиниці сприяє семантичному нівелюванню великої кількості фразеологічних одиниць і призводить до появи фразеологічної псевдобагатозначності [5].

Н. Амосова розглядає компаративні одиниці ідіомами, в яких прикметник (основа порівняння) виступає семантично несамостійним і разом з порівняльною частиною бере участь у формуванні цілісного значення сполучення. Таким чином, існують такі підстави вважати компаративні фрази двокомпонентними структурами:

1) цілісне значення фразеологічних одиниць формується через взаємодію значень структурних компонентів (основи та об'єкта порівняння);

2) компаративний фразеологізм без основи порівняння виявляється синтаксично недостатнім і семантично невизначеним;

3) основа порівняння у складі порівняльного фразеологізму виключає появу псевдобагатозначності;

4) лексикографічна практика свідчить про необхідність відображення у словниках першої частини компаративної фразеологічної одиниці;

5) реалізація порівняльних фразеологізмів у мовленні відбувається у двокомпонентній формі [5].

За частотою вживання та за поширенням компаративні фразеологічні одиниці поділяються на узуальні (традиційні, сталі, загальноповжиті) та індивідуальні (оказіональні, авторські).

1) узуальні порівняння стали об'єктом лінгвістичних досліджень під різними назвами. Так, учені І. Чернишова, В. Флейшер та Г. Шаде визначають їх «компаративними фразеологізмами», тоді як К. Пільц, Х. Бургер, Р. Хесскі використовують для них термін «фразеологічні порівняння». У порівняннях цього типу відтворюються загальноприйняті уявлення, традиційна репрезентація мовної картини світу певного угруповання.

2) індивідуальні (оказіональні, авторські) порівняння зустрічаються найчастіше в художній прозі, у поезії. Автори творів періодично вдаються до прийому модифікації узуальних фразеологізмів, створюючи okazіональні варіанти з підвищеним рівнем експресивності. Їхня головна відмінність – використання лише в одному контексті й ситуаційна вмотивованість [5, с. 21].

Компаративні фразеологічні одиниці виконують у художньому творі різноманітні стилістичні функції (номінативну, оцінну, емоційно-експресивну, асоціативну, лаконізації мовлення твору, створення необхідного колориту, створення гумору, іронії або сатири, створення градації, передання зовнішніх та внутрішніх якостей персонажа, відтворення внутрішнього стану персонажа, мовної характеристики персонажа), тому під час перекладу з мови оригіналу обов'язковим є їх врахування. Адже першочерговими критеріями адекватності перекладу є передання предметно-логічного значення, експресивно-емоційних та стилістично-функціональних ознак, збереження традиційності, уживаності сталого виразу.

Перекладач сприймає компаративну фразеологічну одиницю не ізольовано, а як одиницю конкретного контексту і відтво-

рює зворот відповідно до його ролі, контекстуальної значимості та індивідуального сприйняття оригінального художнього тексту. Під час контекстуального перекладу конструкція у тексті перекладу відповідає оригінальній компаративній фразеологічній одиниці лише у цьому контексті і не пояснює значення англійської компаративної фразеологічної одиниці поза цим контекстом. Незалежно від того, який із контекстуальних засобів залучений, можна виділити два принципово відмінних різновиди контекстуального перекладу. У першому випадку конструкції у тексті перекладу відтворюють значення, якого компаративна фразеологічна одиниця набуває у заданому контексті оригіналу. У другому випадку конструкція у тексті перекладу набуває додаткових, контекстуально зумовлених значень [3, с. 183].

А. Тарасова зазначає, що можливості досягнення еквівалентного перекладу компаративних фразеологічних одиниць залежать від співвідношень між одиницями вихідної мови і мови перекладу: компаративні фразеологічні одиниці, що мають еквіваленти у цільовій мові чи створюються перекладачем залежно від контексту, та безеквівалентні компаративні фразеологічні одиниці. У першому випадку компаративні фразеологічні одиниці мови-джерела перекладаються фразеологізмом у цільовій мові, що формулюється так, як фразеологічний переклад, натомість до безеквівалентних компаративних фразеологічних одиниць застосовують нефразеологічний переклад. Перекладач сприймає компаративні фразеологічні одиниці не ізольовано, а як одиницю конкретного контексту і відтворює зворот відповідно до його ролі та контекстуальної значущості. Роль компаративних фразеологічних одиниць у контексті і завдання адекватності перекладу проявляються у використанні перекладачем різних видів контекстуальних змін [3, с. 11].

Компаративні фразеологічні одиниці, що використовуються у художній літературі, надають образності та емоційно-експресивного забарвлення мові твору, тим самим підкреслюючи особливості авторського ідіостилу. Розглянемо особливості використання компаративних фразеологічних одиниць на прикладі зіставлення оригіналу та перекладу повісті Е. Хемінгуей «Зелені пагорби Африки»:

1) еквівалентний переклад:

But it was *like a kick in the stomach*. I'm really delighted, of course [7, с. 160]. – Но успех Карла ошеломил меня, *как удар под ложечку*. Разумеется, я от души рад за него [4, с. 43].

A kick in the stomach – пинок в живот.

– «I was *as a bloody, stubborn fool*,» I said. [7, с. 101]. – Я вел себя *как упрямый осел*, – сказал я [4, с. 42].

A bloody, stubborn fool – очень упрямый дурак.

... his withers rounded *like a fighting bull*, in fast strong-legged climb [7, с. 101]. – холка его напряглась, *как у разъяренного быка* [4, с. 50].

A fighting bull – боевой бык.

... the principal buyer walked ahead, tall, good-looking in white turban and coast clothing, carrying an umbrella *as a symbol of authority* [7, с. 234]. – ... главный скупщик шел впереди, очень эффектный в своем белом тюрбане и национальном костюме, в руке он нес зонтик, торжественно, *как символ власти* [4, с. 86].

A symbol of authority – символ власти.

Didn't like it. *Gloomy as hell*. Been a bad show there just now [7, с. 236]. – Мне там не понравилось. *Тоскливо, как в преисподней*. Не так давно там произошла прескверная заваруха [4, с. 88].

Gloomy as hell. – Мрачно как в аду.

... so he *seemed to walk on tiptoe* ... [7, с. 265]. – что ходил он, *должно быть, как на цыпочках* [4, с. 106].

To walk on tiptoe – ходить на цыпочках.

I loved this country and I *felt like at home* and where a man feels at home, outside of where he's born, is where he's meant to go [7, с. 304]. – Я любил Африку и *чувствовал себя здесь как дома*, а если человеку хорошо в какой-нибудь стране за пределами родины, туда ему и нужно ехать [4, с. 127].

To feel at home – чувствовать себя легко, быть как дома, чувствовать как дома.

They all *seemed to be our great friends* and we gave a very successful party ... [7, с.306]. – Масаи встретили нас, *как старых друзей*, и мы устроили целый пир ... [4, с.128].

A great friend – отличный друг, добрый друг, хороший друг.

– «It's on the order *as a blood brotherhood* but a little less formal. Who's been doing that to you?» [7, с.312]. – Это значит, что они признают вас *как кровного брата*. А кто тянул вас за палец? [4, с.131].

A blood brotherhood – кровное родство, кровный брат.

2) безеквивалентный переклад:

He's got nothing to worry about. *What the hell is he so gloomy about?* [7, с.143]. – Ему нечего огорчаться. *Чего же он ходит как в воду опущенный?* [4, с.34].

What the hell is he so gloomy about? – В чем дело, он так мрачен?

... and across to the steep opposite bank of the stream, and from where we *could see all* the hilly slopes and the edge of the forest [7, с.151]. – спустились в долину реки и взобрались на крутой противоположный берег, откуда *как на ладони видны* были холмы и опушка леса [4, с.39].

... *we could see all* ... – ... мы могли видеть все ...

But coming in *like death's head* when we had been clowning ... [7, с.226]. – Он появился, *как череп на пиру*, в ту минуту, когда нам было весело и мы дурачились вовсю [4, с. 77].

A death's head – череп как символ смерти.

It was *raining hard now*, and I pulled my hat low down over my eyes to keep my glasses dry [7, с. 234]. – *Дождь теперь хлестал как из ведра*, пришлось надвинуть шляпу на самые глаза, чтобы не заливало очки [4, с.86].

It was raining hard now ... – Сейчас шел сильный дождь...

Don't make fun of me. I don't want to just hear about revolutions. All we see or hear is revolutions. *I'm sick of them* [7, с. 237]. – Не смейтесь надо мной. Я не хочу больше слышать о революциях. Все, что мы видим и слышим вокруг, – это сплошные революции. *Они у меня как кость в горле* [4, с. 88].

I'm sick of them. – Мне они надоели.

– «He says you and M'Cola wont be able to talk with the natives there. You'll have to have some one to interpret».

– «*He's poison*» [7, с. 248–249].

– Он говорит, что вы и М'Кола не сможете объясняться с местными жителями. Вам понадобится переводчик.

– *Он мне как бельмо на глазу!* [4, с. 96].

He's poison. – Он коварный.

Із представлених прикладів бачимо, що основними рисами семантичної структури компаративних фразеологічних одиниць є:

– умотивованість. Базується на наявності у порівнюваних об'єктів спільної риси (реальної чи уявної). Саме ця спільна риса виступає підставою для порівняння;

– експресивність. Фразеологічні порівняння вживаються експресивними одиницями, що конкурують із лексемами, а мірою експресивності виступає інтенсивність. Усі фразеологізми більшою чи меншою мірою є інтенсифікаторами. Їхня інтенсифікативна функція базується на образності. Ця функція зумовлює вживання аналізованих одиниць у тексті для збільшення виражальної сили;

– інтенсивність. Компаративні фразеологічні одиниці належать до підсилювальних фразеологізмів, фразеологічні інтенсифікатори – досить поширений засіб інтенсифікації висловлення (основною характеристикою фразеологічних інтенсифікаторів є їх цілісне інтенсифікативне значення). Особливість усталених порівнянь полягає в тому, що інтенсифікативна функція типова саме для порівняльної частини. Образний компонент починає функціонувати як підсилювач і цим самим отримує інтенсифікативне значення і найвищий ступінь прояву ознаки;

– гіперболізація. Застосовується з метою виразнішого виділення якоїсь ознаки. При сприйнятті компаративних фразеологічних одиниць у свідомості комунікантів виникають певні образи, які дійсно схожі певним на еталон, проте репрезентують його ознаки в гіперболізованому вигляді;

– оцінка визначається свідомою діяльністю суб'єкта, що призводить до формування позитивного або негативного ставлення до того об'єкта, який оцінюється. Вона узгоджується із системою цінностей, прийнятих певним соціумом, має відкритий суб'єктивний характер. Оцінка існує у двох основних видах-опозиціях: якісній «добре-погано» та кількісній «багато-мало». Із точки зору логіки, інтенсивність – це різновид оцінки, яка може бути охарактеризована як із кількісного, так і з якісного боку. При цьому встановлюється два типи: шкала кількісної оцінки (багато/мало) або інтенсивності та шкала власне оцінки (добре/погано). Визначення наявності елемента оцінки у структурі лексем – складне завдання, особливо в іронічних емоційно-оцінних порівняльних зворотах [3].

Висновки. Проаналізувавши низку найпоширеніших компаративних фразеологічних одиниць французької та англійської мов, можемо дійти висновку, що еквівалентність їх відтворення і вживання в обох мовах досить таки значна. Також було розглянуто особливості художнього перекладу компаративних фразеологічних одиниць на матеріалі повісті Е. Хемінгуей «Зелені пагорби Африки», наведені приклади демонструють насиченість мови твору цими одиницями як в оригіналі, так і в перекладі. Перспективу подальших розвідок убачаємо в дослідженні особливостей відтворення компаративних фразеологічних одиниць у художніх творах французьких письменників.

Література:

1. Пономаренко А. Фразеологічні одиниці з демінутивним та аугментативним компонентом у сучасній українській мові: дис.... канд. філол. наук: 10.02.01. Ніжин, 2003. 240 с.
2. Ройзензон Л., Ройзензон С. Некоторые соображения о сравнительном изучении фразеологии (на материале устойчивых компаративных оборотов восточных языков). Вопросы фразеологии и грамматического строя языков. Ташкент, 1967. С. 110–114.
3. Тарасова А. Відтворення англійських компаративних фразеологізмів в українських перекладах: дис.... канд. філол. наук: 10.02.16. Дніпропетровськ, 2017. 220 с.
4. Хемингуэй Э. Зеленые холмы Африки / пер. с англ. Н. Волжиной, В. Хинкис. Москва: Художественная литература, 1968. 229 с.
5. Щепка О. Типологія компаративних фразеологічних одиниць в українській і російській мовах: порівняльний аспект. Лінгвістичні студії. 2011. Вип. 23. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=9167>.
6. Электронный словарь Multitran. URL: <http://www.multitran.ru>.
7. Hemingway H. Green Hills of Africa. Санкт-Петербург: Антология, КАРО, 2006. 320 с.

Дуброва С. В. Особенности художественного перевода компаративных фразеологических единиц

Аннотация. В статье рассматриваются особенности художественного перевода компаративных фразеологических единиц. Определены стилистические функции и основные черты семантической структуры компаративных фразеологических единиц, учет которых является обязательным при художественном переводе с языка оригинала. Ведь они придают образности и эмоционально-экспрессивной окраски речи произведения, тем самым подчеркивая особенности авторского идиостиля.

Ключевые слова: компаративные фразеологические единицы, художественный перевод, эквивалентный перевод, безэквивалентный перевод.

Dubrova S. Literary translation peculiarities of comparative phraseological units

Summary. The article deals with the literary translation peculiarities of comparative phraseological units. The stylistic functions and semantic structure features of comparative phraseological units are determined. These peculiarities must be taken into account at the literary translation from the original. They give the imagery and emotional-expressive coloring to the fictional language, effectively emphasizing characteristics of the author's individual style.

Key words: comparative phraseological units, literary translation, equivalent translation, inequivalent translation.